

Београд, 22-26. април 2025.

уредник М. С. Димитријевић

Публ. Астр. друш. "Руђер Бошковић" бр. 28, 2025, 157-164

<https://doi.org/10.69646/padrb2515>

НЕКЕ НЕПОЗНАТЕ ФУНКЦИЈЕ И АКТИВНОСТИ МИЛУТИНА МИЛАНКОВИЋА НА ФИЛОЗОФСКОМ ФАКУЛТЕТУ УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

МИЛАН РАДОВАНАЦ

Астрономска опсерваторија, Волгина 7, 11060 Београд, Србија

E-mail: radovanac@aob.rs

Резиме: Неочекивано, кад сам се у Архиву Србије недавно бавио другом темом, у архивском фонду Филозофског факултета пронашао сам неколико докумената која експлицитно сведоче о функцијама и делатности које је Милутин Миланковић, средином двадесетих година, двадесетог века, имао на Филозофском факултету Универзитета у Београду. Из ових докумената сазнајемо, што је до сада (бар мени) било непознато, да је (1923) именован за директора Геофизичког института Универзитета, да је био први старешина Природно-математичког одсека, кад је Филозофски факултет подељен (1924) на два одсека, Историјско-филолошки и Природно-математички одсек. Ту су наведене и још неке Миланковићеве активности - члан комисије Савета Универзитета, као и његови предлози.

Кључне речи: Милутин Миланковић, Филозофски факултет Универзитета у Београду, Геофизички институт, Природно-математички одсек.

Последњи рад о Милутину Миланковићу - монографију "Милутин Миланковић и Астрономска опсерваторија" (заједно са М. Стојановићем), написао сам пре више од десетак година, чиме сам сматрао да је моја активност по том питању завршена. Тако би вероватно и остало да ме директор Астрономске опсерваторије Лука Ч. Поповић није замолио да у Архиву Србије покушам да пронађем документ Филозофског факултета из 1924. године, о подели Централне или Велике опсерваторије, (коју је још давне 1887, као Провизорну, основао Милан Недељковић), пре равно 100 година, на две опсерваторије - Астрономску и Метеоролошку.

Наиме, у уводу једне од претходних мојих књига, оној под насловом "Астрономска опсерваторија у Београду од 1924. до 1955. године", преузео сам податак однекуд из литературе да се то десило, одлуком Савета Филозофског факултета, 27. јуна 1924. године, али сам пропустио да наведем извор. У архиви Астрономске опсерваторије, на основу које сам и написао књигу, о овој одлуци нисам пронашао никаквог податка, па сам се, желећи да помогнем у проналажењу наведеног документа-одлуке о подели Опсерваторије, обрео у Архиву Србије, у њиховом депоу у Железнику, где сам и раније истраживао грађу.

Наравно тражио сам увид у фонд Филозофског факултета из двадесетих година прошлог века. Прегледао сам најпре фасциклу бр. 5 која се односила на 1924. годину али тамо није било ни трага од траженог документа. Потом сам прегледао и фасцикле које су се односиле на године пре и после 1924. године. Траженог документа нигде није било. Зато сам приметио, што су ми и домаћини потврдили, да је овај фонд доста оскудан по обиму грађе и да би требало да је има више. Не постоји ни деловодник из тог времена, где сам желео да проверим да ли је тражени документ заведен у назначено време, јуна 1924. године.

Листајући и ишчитавајући поједина документа која су ми се учинила интересантним, у фасцикли бр. 4, пажњу ми је привукао документ бр. 1066/23 Архива Србије, који има два прилога и на једном карактеристичан и мени добро познат потпис - М Миланковић. Овај податак завредио је моје даље интересовање.

Први од ових докумената је допис Универзитета у Београду, са његовим меморандумом, број 1341 и датумом од 18. априла 1923. године, а упућен је декану Филозофског факултета²⁰. Допис је у име Универзитета потписао његов секретар, али је потпис нечитак па се не може утврдити ко је у то време био на тој функцији.

Допис има следећу садржину:

Господину Декану Филозофског Факултета

Министарство Просвете актом својим П. Бр. 1975 од 16. априла ове године доставило ми је следеће:

На предлог Ректората²¹ бр. 278 од 29. I. 1923, г. Господин Министар Просвете²² донео је одлуку П. Бр. 1975 која гласи:

Према предњем предлогу Филозофског Факултета Београд. Универзитета, потврђујем избор директора и помоћника његовог, Геофизичког Института на Универзитету.

Што се хонорара директора и помоћника тиче не може им се исти одредити из партије 309 поз. 6. јер сума тамо предвиђена одређена је за инсталацију и апарате, а не на награду лица, која ово имају да изврше. У нови буџет унеће се нарочита позиција, из које ће се плаћати ови хонорари.

Предње ми је част доставити с молбом да се о овоме упозна Господин Др. MILUTIN MILANKOVIĆ, професор.

*Секретар Универзитета
(нечитак потпис)*

20 Током 1923 године, декани Филозофског факултета били су Никола Вулић (1872-1945), историчар, филолог, археолог и академик, и Владимир К. Петковић (1873-1935), геолог, ректор, академик, а потом, од 1926. Милутин Миланковић.

21 Ректор Универзитета у Београду 1923/24 био је Богдан Гавриловић, (1864-1947), математичар, академик и председник СКА, а 1924/25 Павле Поповић, (1868-1939), историчар књижевности, академик.

22 Министар просвете у ово време (водио је више министарстава) од децембра 1922. до 2. маја 1923. био је политичар Милош Трифуновић (1871-1957).

НЕКЕ НЕПОЗНАТЕ ФУНКЦИЈЕ И АКТИВНОСТИ МИЛУТИНА МИЛАНКОВИЋА
НА ФИЛОЗОФСКОМ ФАКУЛТЕТУ УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

На документу испод овог текста утиснут је меморандум Филозофског факултета, уписан њихов број. 1066, и датум 21. IV 1923. и руком је дописано:

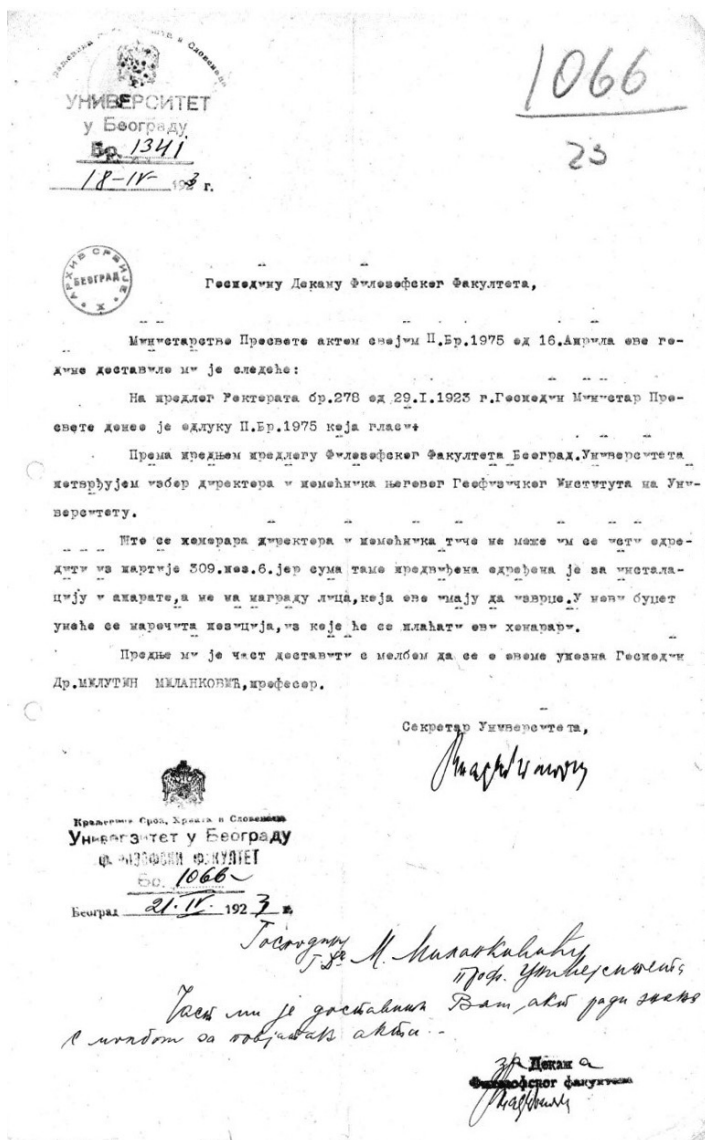
Господину

Др М. Миланковићу, проф. Универзитета

Част ми је доставити Вам акт ради знања, с молбом за повратак акта.

У име декана Филозофског факултета потписан је неко други, нечитким потписом.

Ево и факсимила овог документа.

У напред предоченом допису секретара Универзитета, декану Филозофског факултета, он се позива на два документа који су претходили овом допису - акт Ректората бр. 278 од 29. јануара 1923, и допис Министарства просвете П. бр. 1975 од 16. априла 1923, али их нисам пронашао у склопу овог предмета.

По примитку обавештења о свом постављењу за директора Геофизичког института Универзитета, Милутин Миланковић је декану Филозофског факултета, 25. априла 1923, одговорио нешто дужим дописом (Г-208), ручно писаним, али не Миланковићевом, већ неком другом руком. Претпостављам да је, као што је то чинио и у више наврата, он направио концепт. дописа, којег је потом неко од његових сарадника преписао у чистопису, а он га, по увиду у садржај, својеручно потписао. Тај допис, ИАС Г-208), гласи:

Господину Декану Филозофског Факултета

Примио сам Ваш акт бр. 1066 од 21. о. м. којим ми саопштавате да ме је господин Министар Просвете (актом својим бр. 1341 од 18. IV 1923) потврдио за управника геофизикалног (у претходном документу институт се назива Геофизички- прим. М. Р.) института, на ми је част саопштити Вам следеће:

То решење господина Министра долази сувише касно а да би се могло приступити, још ове године, оснивању споменутог института. И ако сам учинио све што је до мене стајало да се то оснивање омогући, и у договору са г. г. професорима Schuster-ом (Беч), Dolezal-ом (Беч) и Schweydar-ом (Потсдам), а у споразуму са нашим домаћим стручњацима, израдио пројекат по којем би се предвиђена сума требала утрошити и прикупио све понуде за набавку потребних инструмената, сада се та набавка више не може извршити. Испорука најважнијих инструмената траје четири до пет месеци, па се зато не може извршити до краја буџетске године, све када би законске формалности, које прописује државно рачуноводство, мање отежавале материјално уређење наших научних институција.

Због тога ми је част замолити Вас, господине Декане, да изволите путем Факултета саопштити предње господину Министру и дозволити ми да учиним следећи предлог:

Како се је Српска Краљевска Академија у више махова изјаснила спремном да извршење геофизикалних радова прими у своје руке као члан интернационалне асоцијације за те послове, што би суму која је била ове године стављена у буџет нашег Универзитета и која се због наведених разлога није могла утрошити, требало у идућој буџетској години ставити Српској Краљевској Академији на располагање.

Примите господине Декане и овом приликом уверење мога одличног поштовања.

25. августа 1923, Београд

М. Миланковић

У оригиналу Миланковићев допис изгледа овако:

Господину Министру Просвете

Српског сав. Владе кат. бр. 1066 од 21. и. а. 1923. г.
им. саопштавају да ми је гласом Министра
Просвете (својим својим бр. 1341 од 18. 11. 1923) до-
шло за добијања геофизичких инструмената,
а ми је тако саопштавао Вам следеће:

Бог реши министар Министарства просвете
како да се не би могло извршити још ове године
постављање инструмената. Како сам ушао
да се до краја обави да се не би могло
моћи и у договору са г. професорима Сави-
ном (Бео), Ђокићем (Бео) и Јовановићем (Београд)
а и у сарадњу са нашим дошавшим професорима,
израдио програм за који би се извршење
могло извршити и извршило ове године
за набавку потребних инструмената, свега се не
набави. Било је не могуће извршити, извршило нај-
вероватније извршило ове године до краја лета,
да се још не може извршити до краја јулиске
године, већ када би извршила формално, које
проблем је државно расуђивање како се одржавале
инструменталне набавке наших научних институција.
Због тога ми је тако знаменит Вас, господине,
да се не би могло извршити формално постављање
државног Министарства у дошавши ми да
државно следећи програм:

Како се је Српско Краљевско Академија у Београду
набави извршила формално да извршила формално

како извршила формално у своје руке као члан
интернационалне асоцијације за те послове, која
саму која је била ове године стављена у
буџет нашег Универзитета, а која се због ове
године формално не може извршити, државно
у јули, јулиске године стављена државно.
Краљевско Академија на расуђивање.
Примите господине Министре и овог државно
извршило формално државно

25. јули 1923
Београд

Миланковић

Дакле, на основу ова два документа можемо да резимирамо:

Према предлогу Ректората Београдског универзитета, односно Филозофског факултета (први документ), од 29. јануара 1923. године, министар Просвете је 16. априла 1923, донео одлуку којом је потврдио избор Милутина Миланковића за директора Геофизичког института на Универзитету.

Међутим из Миланковићевог писма (други документ) сазнајемо да је он претходно и пре министровог именовања, увелико радио на пројекту Геофизичког института и обавио много послова, у сарадњи са страним и домаћим стручњацима - израдио пројекат за набавку потребних инструмената и прикупио понуде, све у циљу конституисања Института.

Од Миланковића сазнајемо и да је решење о његовом постављању стигло и сувише касно да би се само оснивање института и набавка потребних инструмената могла извршити током ове 1923 године.

Због постојећих проблема он даље министру предлаже да новчану суму која је ове године била стављена у буџет Универзитета, за следећу годину стави на располагање Српској Краљевској Академији, која се, како каже, у "више махова изјаснила спремном да извршење геофизичких радова прими у своје руке као члан интернационалне асоцијације за те послове".

Није ми познато шта се даље дешавало и каква је била судбина Геофизичког института Универзитета у оснивању.

Темељни утисак из ова два документа мени је додатна потврда обима и садржаја Миланковићевог огромног ангажовања с почетка 1924 па до негде краја 1926 године на набавци испоруци и складиштењу, за тадашње прилике енормног броја разних астрономских, метеоролошких, сеизмолошких, инструмената за институте. То је и потврда мојих претходних сазнања и закључака.

Наиме, пензионисањем Милана Недељковића, оснивача и управника Велике или Централне опсерваторије 30. јануара 1924, сав терет набавке инструмената које је Недељковић наручио на рачун ратних репарација, или по другим основама, пао је на леђа Милутина Миланковића.

Иако није био званично постављан да се бави тим проблемом он је од стране Универзитета или Филозофског факултета био задужен за те послове²³, с разлогом јер није било погодније и компетентније особе, поготово кад је требало сарађивати са стручњацима из Аустрије и Њемачке, односно говорним подручјем њемачког језика.

Кад сам узео да прегледам фасциклу бр. 5, фонда Филозофског факултета, која се односи на 1924. годину, у сваком новом документу сам очекивао да ћу пронаћи одлуку савета Филозофског факултета, али узалуд. С највише нестрпљења сам прегледао документ без броја с насловом Одлуке Савета Филозофског факултета од 1920 до 1930 године, обима неких 5-6 страна. Већ по наслову закључио сам да је тај документ настао доста касније од 1924. године у склопу које је одложен. Наиме неко је касније, вероватно на основу записника са седница Савета (којих нема!?), извукао кратке садржаје одлука за које је сматрао да су релевантне и хронолошки их поређао по времену одржавања седница, дајући свакој одлуци редни број. Ни међу њима нигде не би спомена о одлуци о подели Опсерваторије на Астрономску и Метеоролошку од 27. јуна 1924.

И поред разочарења што не нађох наведену одлуку, расположење ми поправи чињеница да под три редна броја, 37, 41 и 42 пронађох сажетак одлука Савета Филозофског факултета у којима се спомиње Милутин Миланковић, који је својевремено био у фокусу мога посебног интереса. На крају сваке је датум кад је одржана седница Савета, на којој је донета наведена одлука.

Ево и преписа кратког садржаја сваке од одлука.

37. Г. Декан износи да је досадашњи начин оверавања уписа предмета и часова у почетку семестра у Деканату, врло незгодан, јер се не може водити довољно контрола, и предлаже да наставници сами састављају списак слушаца, за које сматрају да им не треба оверити семестар. После краће дискусије Савет је примио предлог г. М. Миланковића, да пријаву уписа предмета и часова у почетку семестра оверавају наставници а не Деканат, као до сада, и да исто тако наставници оверавају уредно похађање вежбања и семинара. 24. 3. 1924.

23 То сам, надам се, документовано и доказао. Видети; Милан Радованац, Милутин Милаковић и Астрономска опсерваторија у Београду, Астрономска опсерваторија, 2016, стр. 23-26.

41. Г. П. Поповић *предлаже да се Филозофски факултет подели на два отсека. После дискусије у којој учествују г. г. Декан, М. Миланковић, Ј. Ердељановић*²⁴, М. Тривунац²⁵ и Ж. Ђорђевић, факултет усваја, сем једног гласа, предлог г. П. Поповића, да се филозофски факултет подели у два отсека према двема групама филозофског факултета, који би олакшали рад у факултету тиме, што би претходно узели на себе решавање извесних питања, која спадају у компетенцију тих отсека. За старешине отсека факултет бира за ову годину: г. М. Тривунца за историјско-филолошки, а г. М. Миланковића за природно-математички отсек. 31.12. 1924.

42. Поводом питања г. М. Петровића како да се поступи са потписивањем индекса због непохађања предавања и вежби, факултет решава да се још за овај семестар поступи по увиђавности појединих наставника, а за идући семестар да се изабере комисија за израду правилника. У комисију улазе г. г. Декан, М. Тривунац и М. Миланковић. 26. 5. 1925.

Од ове три одлуке, како за сам Филозофски факултет, тако и по питању Миланковићевог ангажовања на њему, најважнија је она под бројем 41, из које сазнајемо да је одлуком Савета факултета од 31. децембра 1924, а по предлогу Павла Поповића, дотад јединствен Филозофски факултет, подељен на два одсека. Подела је извршена према двема групама, како би се олакшао рад на факултету, тако што би одсеци претходно на себе преузели решавање извесних питања која спадају у њихову компетенцију. Факултет је за старешину историјско - филолошког одсека, како кажу, "за ову годину", изабрао Милоша Тривунца, а за старешину природно - математичког одсека, Милутина Миланковића. Како је та седница одржана последњег дана 1924. године, то би требало да значи да је Миланковић старешина овог одсека био током 1925. године, за које време је обављао многе послове који су претходно били у надлежности декана.

Не знам колико је ова одлука у историји Филозофског факултета позната, али у биографији Милутина Миланковића мени је била непозната.

Друге две одлуке, под бројевим 37 и 42, за Миланковићеву биографију немају тежину претходне, али је свакако употпуњују и проширују, дајући јој нове садржаје и сазнање да се Миланковић на факултету није бавио само научним и педагошким радом, него и свакодневним и прозаичним, административним пословима, као што су евиденција присуства студената на предавањима, уписа предмата, похађања вежби и семинара и слично. У решавању тих проблема није се бавио само на седницама Савета већ и у саставу посебно формираних комисија за израду правилника за предупређење оваквих проблема.

И на крају, страница документа на којој су горе изнете одлуке Савета, има следећи изглед:

24 Јован Ердељановић, 1874-1944, етнолог, академик.

25 Милош Тривунац, 1876-1944, германиста, академик, министар просвете у Недићевој влади, стрељан.

6/да се у штампани преглед предавања унесе дан почетка и завршетка семестра; списак правника у које се не држе предавања; адресе наставника /улица и број кућа/ и време које су наставници одредили за примање слушаца; слушаонице у којима се држе предавања; списак група предмета. - 30.I.1924.

37.Г.Декан износи да је досадашњи начин одржавања уписа предмета и часова у почетку семестра у Деканату, врло неадекватан, јер се не може водити довољно контрола, и предлаже да наставници сами остављају списак слушаца, и на крају семестра до-
стављају Деканату имена оних слушаца, за које сматрају да им не треба сверити семинар. После краће дискусије Савет је примио предлог Г.М.Миланковића, да пријаву уписа предмета и часова у почетку семестра одржавају наставници а не Деканат, као до сада, и да исто тако наставници одржавају уредио похађање вежбана и семинара. - 24.III. 1924.

38.Г.П.Поповић предлаже да се образује одбор који ће проучити питање о стању факултета у Скопљу. Факултет решава да у тај одбор уђу г.г. Т.Горчевић, В.М.Петковић, Н.Кочанин, В.Чажановић и Ђ.Боровић. - 21.X.1924.

39.Чита се извештај одбора о бирању и постављању асистената. По прочитаном одбор одлучује: 1/ да се ово питање јединствено реши у сагласности са другим факултетима; 2/ за бирање асистената у филозофском факултету Савет је утврдио све норме:

а/ за указне асистенте могу се бирати само они дипломирани студенти, који су показали прилежан рад, љубав и интерес за овој предмет и чији збир оцена на испитима износи најмање 17 из главних стручних раздела А и Б;

б/ за асистенте-дневничаре могу се бирати они студенти, које предложе професори, а сви ће водити бригу да асистенти одговарају уредио својим дужностима;

в/ да се асистенти-дневничари постављају о почетном платом, а додаци према показаном раду и по образложеном предлогу професора могу се предлажати за повишицу. - 22.XII.1924.

40.Поводом питања које поставља Декан о начину размене докторских теза факултет решава да г.В.Новак поднесе о томе реферат на идућој седници. - 31.XII.1924.

41.Г.П.Поповић предлаже да се филозофски факултет подели на два одељења. После дискусије у којој учествују г.г. Декан, М.Миланковић, Ј.Брдамановић, М.Тривунац и Ђ.Горчевић факултет усваја, сем једног гласа, предлог Г.П.Поповића, да се филозофски факултет подели у два одељења према двема групама филозофског факултета, који би олакшали рад у факултету тиме, што би предходно узели на себе решавање извесних питања, која спадају у компетенцију тих одељења. За старешине одељења факултет бира за ову годину: г.М.Тривунаца за историјско-филозофски а г.М.Миланковића за природно-математички одељак. - 31.XII.1924.

42.Поводом питања Г.М.Петровића како да се поступи са пописивањем индекса због непохађања предавања и вежби факултет решава да се још за овај семестар поступи по увиђањности појединих наставника, а за идући семестар да се избере комисија за израду правилника. У комисију улазе г.г. Декан, М.Тривунац и М.Миланковић. - 26.V.1925.

43.Г.Декан чита писмо министарства Просвете о олаву питања у институте. У дискусији су узели учешће г.г. А.Балић, Св.Радованац, П.Поповић и по њиховом сагласном предлогу факултет решава да се упути акт ова садржине и закључи Универзитетска Управа:

SOME UNKNOWN FUNCTIONS AND ACTIVITIES OF MILUTIN MILANKOVIĆ AT THE FACULTY OF PHILOSOPHY OF THE UNIVERSITY OF BELGRADE

Unexpectedly, when I recently dealt with another topic in the Archives of Serbia, I found several documents in the archive fund of the Faculty of Philosophy that explicitly testify about the functions and activities that Milutin Milanković had at the Faculty of Philosophy of the University of Belgrade in the mid-1920s. From these documents we learn, which until now (at least to me) was unknown, that (1923) he was appointed director of the Geophysical Institute of the University, that he was the first head of the Department of Sciences, when the Faculty of Philosophy was divided (1924) into two departments, Historical-philological and the Department of (natural-mathematical) Sciences. Some of Milanković's activities are also listed there – a member of the University Council committee, as well as some his propositions.

Keywords: Milutin Milanković, Faculty of Philosophy, University of Belgrade, Institute of Geophysics, Department of Sciences.